

Bernardo Atxaga

Visat núm. 11

(abril 2011)

per Pau Joan Hernández

Bernardo Atxaga i la desobediència del traductor

*Escric en una llengua estranya. Els seus verbs,
l'estructura de les oracions de relatiu,
les paraules amb què designa les coses antigues
—els rius, les plantes, els ocells—
no tenen germanes en cap altre indret de la Terra.
Casa es diu etxe, abella erle, mort heriotz.
El sol dels llargs hiverns, eguzki o eki;
el sol de les suaus i plujoses primaveres,
també eguzki o eki, com és natural:
és una llengua estranya, però no tant.
[...]*

No hi ha cap mena de dubte que Bernardo Atxaga (pseudònim de Joseba Irazu Garmendia, nascut a Asteasu el 1951) és l'autor basc més conegut a l'exterior. Més conegut, cal especificar-ho, com a narrador, ja que la notorietat de la seva producció en el camp de la novel·la i el relat breu ha acabat tapant el ressò de la seva notable obra poètica, molt lloada al País Basc, i que el mateix autor conrea actualment més aviat poc. És un autor que ha estat àmpliament traduït al català: gairebé totes les seves obres principals —incloent-hi la narrativa infantil— han estat traduïdes a la nostra llengua. Com a curiositat, diré que fins i tot existeix en català un llibre d'Atxaga que no ha estat publicat en cap altra llengua, ni en basc; es tracta d'*Un traductor a París i altres relats*, llibre format per contes inèdits o publicats en revistes.

Conflueixen en Bernardo Atxaga dos factors que el converteixen en un autor especialment interessant. El primer i més obvi, és clar, és la seva qualitat literària, la seva peculiar manera de dir i de narrar, el seu estil ple de comparacions sorprenents i inconfusibles (la llengua basca és com un eriçó, ens diu al poema que obre *Un traductor a París i altres relats*), que ràpidament captiven el lector i l'arrossegueu cap al seu món, vertebrat a través del mite d'Obaba. El segon és el fet que Atxaga no renuncia a parlar de la realitat del seu país i pot oferir al lector reflexions sobre temes com l'anomenat «conflicte basc» (a *L'home sol* i *Aquells cels*) no ja des del punt de vista polític, que tothom coneix prou, sinó des de l'humà, intimista, cercant el perquè de les accions de les persones, el com del seu destí implacable.

Existeixen, però, en l'èxit d'Atxaga factors que el lector de traduccions probablement no copsarà, però que els traductors coneixem bé. I és que Bernardo Atxaga és un autor que sap «vendre's» a l'exterior, sobretot a través d'una autotraducció que és al mateix temps adaptació, filtratge i volguda alteració. A *Obabakoak*, l'ordre dels contes en la versió espanyola canvia, i un d'ells desapareix per contenir elements suposadament poc comprensibles per al lector no basc; a *Aquells cels*, hi ha

importants alteracions d'estructura i alguns temes s'assuaveixen de manera prou visible.

Aquest fet planteja al traductor un problema fàcil de comprendre: l'original basc és, òbviament, el text de Bernardo Atxaga que cal traduir i respectar. Però, al mateix temps, la traducció espanyola (i sovint la francesa) contenen canvis que la majoria de les vegades no són banals ni anecdòtics i que també són Bernardo Atxaga, per tal com obeeixen a la manera com l'autor vol que la seva obra arribi als lectors de fora del País Basc.

El problema té dues solucions òbvies i una tercera que ja no ho és tant. Les òbvies, és clar, durien el traductor: bé a respectar la voluntat d'Atxaga i traduir-lo de l'espanyol o del francès (cosa que fa la majoria, si no la totalitat, dels seus altres traductors), bé a obviar-la en nom d'una suposada responsabilitat envers l'original primer i l'autèntica llengua de partida. Però no cal dir que cap d'aquestes solucions no resulta satisfactòria ni rigorosa.

Existeix una altra solució, molt més arriscada i complexa, però, des del meu punt de vista, l'única realment satisfactòria. Es tracta d'arribar a una tercera versió, fidel a la traducció de Bernardo Atxaga a l'espanyol, però incorporant-hi, en la mesura del possible, els elements de la versió original que ja no hi són presents. Una versió que podríem anomenar de consens, i que requereix en alguns casos només petits retocs (*L'home sol*, *El fill de l'acordionista*), però en d'altres, canvis importants que obliguen a prendre decisions més o menys arriscades (*Aquells cels*). Encertada o no, aquesta fórmula de traducció, que ha acabat comptant amb l'aprovació de l'autor, ha estat la que he emprat sistemàticament en la narrativa de Bernardo Atxaga, i ha estat, al capdavall, la manera com aquesta ha arribat als lectors catalans. Uns lectors que, si tenen la curiositat de comparar versions, podran constatar, sorpresos, la desobediència contumaç del traductor.

[...] *D'eriçó petit a eriçó mitjà o gran,
deixo ara la companyia d'Aresti, Mitxelena i altres
i publico aquests contes, fins ara escampats,
gairebé inèdits, o inèdits del tot, en català,
la llengua de Riba, de Pla i de Fuster,
de Parcerisas, Palol, Pàmies i Monzó,
i de Moncada, i de Vinyoli, i de Martí i Pol.
Canvio, doncs, de veu, de ciutat i de casa,
de companys de prestatge, de lectors i de mans,
i així com torno a començar, aquesta vegada a Barcelona.*